

Koloniale wandeling Zwolle: Handelaren, bestuursambtenaren en slavenhouders

Verhalen

Rederij Doyer en Kalff

In 1846 richtten deze compagnons een rederij op. De schepen werden vooral ingezet bij de koloniale zeilvaart naar Nederlands-Indië. De opkomst van de textielindustrie en de groei van de Nederlandse Handelsmaatschappij (NHM) maakten dat investering in zeilschepen een aantrekkelijke zaak werd geacht. De NHM werd in 1824 opgericht door koning Willem 1 met het doel na het failliet gaan van de VOC de handelsrelaties tussen Nederland en de overzeese gebieden uit te bouwen. De Indische producten die hun schepen vervoerden gingen rechtstreeks naar Amsterdam en deden Zwolle niet aan. Tussen 1855 en 1871 hebben er dertien schepen voor Doyer & Kalff gevaren waarvan er drie vergingen met man en muis en vier verongelukten zonder slachtoffers. De algemene malaise in de zeilvaart na 1857 was een reden om de vloot geleidelijk af te bouwen en gezonken schepen niet te vervangen. Zes van de schepen werden gebouwd door scheepstimmerman Willem Roelof Van Goor. De werf van Van Goor die vanaf 1852 tot 1921 bleef bestaan, was een echte scheepstimmerwerf, men bouwde geen stalen schepen, wel platbodems, zeilboten en roeiboten. De scheepstimmerwerf lag aan het Zwolse Ondiep, op de hoek van het Zwartewater en de Achtergracht, ongeveer op de plek waar nu de Hofvlietbrug ligt. De vele bochten en het snel dicht vriezen in de winter van het smalle Zwarte Water maakten dat de werf niet kon concurreren met het beter gelegen Harlingen. Maar vooral ook omdat transport van textiel uit Twente naar Amsterdam inmiddels per spoor of via de gereedgekomen Twentse kanalen over Deventer eenvoudiger was. Binnenvaart naar Zwolle was voor dit doel niet handig meer. In 1859 was het perspectief voor Zwolle als bouwplaats voor zeeschepen definitief verdwenen. De werf richtte zich weer als vanouds op de bouw en reparatie van houten pramen en tjalken.

Jacob Pieter van Braam (1737-1803)

Jacob Pieter van Braam trad in 1748 als adelborst in dienst bij de Admiraliteit van Amsterdam, de grootste van de vijf admiraliteiten marines ten tijde van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. In 1751 werd hij gevangengenomen door de Barbarijse zeerovers. Het waren Berbers, Noord-Afrikaanse zeerovers die vooral in de 17de eeuw bekend stonden als de schrik van de Middellandse Zee. Het fregat 'Huis in het Bosch', waarop Van Braam voer strandde als gevolg van een hevige storm op de Marokkaanse kust. De bemanning werd gevangengenomen. Daarna wachtte hem – zoals indertijd vele honderden Europese zeelieden – een bestaan in slavernij. Pas een klein jaar later, in november 1752, werd hij samen met anderen na betaling van losgeld in het kader van een vredesverdrag vrijgelaten. Gedurende zijn gevangenschap leerde hij mogelijk Arabisch; in een van de latere scheepsjournalen, bevindt zich in ieder geval een catalogus met zestien boekentitels in die taal. Ondanks een opeenvolgende reeks vaartochten naar de Middellandse Zee en West-Indië bleef promotie voor de inmiddels 27-jarige Van Braam achterwege. Hij besloot daarom het roer te wenden en trad in 1764 in de functie van kapitein in dienst van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), dit met instemming van de Admiraliteit, die hem behoud van rang en titel toestond. Deze beslissing zal ongetwijfeld ook te maken hebben gehad met het financiële voordeel dat in de koloniën viel te behalen.

In 1786 keerde hij terug naar Nederland en trad hij weer in dienst van de Admiraliteit. Hij liet een woonhuis bouwen aan de Korte Kamperstraat 10 in Zwolle waar hij vanaf 1788 woonde. In de zomermaanden verbleef hij op het buiten 'Ittersum'. In 1792 werd Van Braam aangesteld als vice-admiraal. Na de overgang van het korps in het Comité der Marine door het nieuwe Bataafse bewind, op 27 maart 1795, meende hij 'van alle verder betrekkingen tot de marine ontslaagen' te zijn. Zijn dienstverband bij de marine werd, evenals dat van alle anderen, op 17 februari 1795 van dat jaar van staatswege beëindigd. Hij bleef in Zwolle wonen waar hij in de zomer van 1803 op 65-jarige leeftijd overleed.

Rijck van Prehn (1779-1843)

Rijck van Prehn werd op 17 maart 1779 in Zwolle geboren. Zijn vader was toen majoor bij het 2de bataljon van het infanterieregiment Erfprins Oranje. Rijcks grootvader was als adelborst voor de VOC naar de Kaap Goede Hoop gegaan. Rijck werd in 1793 benoemd tot vaandrig in het regiment van zijn vader, maar evenals zijn vader verliet hij de dienst na de revolutie van 1795. Hij bleef tot 1807 ambteloos en vertrok in dat jaar als officier van de staf van gouverneur-generaal Daendels naar Java. Na diverse bestuurlijke functies onder Daendels, die van 1807-1810 gouverneur-generaal was, werd hij na de overgave van Java aan de Britten ontslagen en trok hij zich terug op het landgoed Tjileboet in de residentie Buitenzorg. Rijck van Prehn trouwde in 1810 met Christina Elisabeth Wiese (1795-1839), dochter van Gustaaf Willem Wiese en Catharina Gasparina Beylon en oomzegger van gouverneur-generaal A.H.Wiese. Hierdoor was hij geparenteerd aan de oude invloedrijke families van Batavia. Bij terugkeer van het Nederlands gezag in 1816 werd Prehn in 1817 benoemd tot resident aan het hof van de Soesoehoenan in Soerakarta in Midden-Java. Hij kreeg gezondheidsproblemen en besloot in 1820 terug te gaan naar Nederland. Onderweg naar Batavia kreeg hij bericht dat hij was geschorst. Hij werd beschuldigd van omkoping en machtsmisbruik samen met tolk-vertaler Johannes Winter. Het tweetal stond terecht voor het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië en werd schuldig bevonden. Hij bleef op Java tot na zijn veroordeling in december 1820. Daarna kon hij vertrekken naar het moederland. Na terugkomst in Nederland vestigde hij zich in Zwolle. Eerst in de Nieuwstraat, later kocht hij een woonhuis in de Koestraat. Hij heeft zich jaren ingespannen om eerherstel te krijgen. Tevergeefs.

Joan Hendrik Tobias (1783-1857)

Joan Hendrik Tobias werd geboren op 12 november 1783 te Zwolle als zoon van Herman Antony Tobias en Catharina Thomassen à Thuessink. Hij was een telg uit een vooraanstaand Zwols geslacht. De familie maakte in de 17de en 18de eeuw vrijwel ononderbroken deel uit van de magistratuur en het stadsbestuur en bekleedde tal van overheidsambten. Ze behoorden tot de rijkste Zwolse geslachten. Joan Hendrik was na een korte studie rechten, die hij in 1802 met een promotie afsloot aan de hogeschool van Harderwijk, vrijwel direct naar de Oost vertrokken. Hoewel de VOC officieel was opgeheven, werd het eilandenrijk aanvankelijk nog geheel en al onder het compagniestelsel beheerd. Hij trouwde op 22 jarige leeftijd in 1806 in Makassar met de ongeveer zes jaar oudere Elisabeth Johanna Maria Rosenquist. Het huwelijk was geen succes en bleef kinderloos. Toch heeft Joan Hendrik in Indië vermoedelijk een kind voortgebracht. Dat valt af te leiden uit het opmerkelijke gegeven dat hij in 1810 een -naar zijn zeggen- zoon van een tweetal vrijgemaakte slaafgemaakten, die

als huisbedienden bij hem hebben gewerkt, wettig adopteerde. De adoptie werd vastgelegd in een op 23 juni 1810 te Makassar opgemaakt document, waarin Tobias verklaarde genegen te zijn, 'ten heiligen doop te presenteren, het zoontje van een vrijgegeven manslaaf, genaamd Pluto van Boegis geboren op 17 augustus 1808 met de namen Herman Jacob Willem Jansen, verwekt bij des Edelen comparants vrijgegeven slavin, genaamd Thalia van Sumbawa'. Joan Hendrik zou bij de doopceremonie zelf als getuige optreden, terwijl hij tevens beloofde het bijna tweejarige jongetje tot zijn mondige jaren te zullen opvoeden, en te alimenteren en in de christelijke hervormde religie te zullen onderwijzen, ofte laten onderwijzen. Tobias maakte nog een mooie carrière. Hij schopte het tot president van de hoge raad van justitie in Soerabaja in 1819. In 1826 werd hij eervol ontslagen van al zijn functies en vertrok hij naar Nederland. In 1841 ging hij weer terug naar Indië. Hij overleed in 1857 in Buitenzorg.

Lepejou

De Indonesiër Lepejou werd door Jacob Hendrik Tobias in het begin van de 19de eeuw, waarschijnlijk als bediende, meegenomen naar Nederland. Het hoe, wat en waarom is onbekend. Het enige dat vaststaat is dat Lepejou begraven werd in de tuin rond het landgoed Arnichem van de familie Tobias. Hij stierf in Zwolle in 1828. Op de zandstenen zerk op zijn graf staan Latijnse inscripties. In het Nederlands vertaald staat er: 'Lepejou, die ook Apollo wordt genoemd, geboren op het eiland Celebes en gestorven op 23 juli 1828'. De achterkant van de zerk is voorzien van de tekst: 'toegewijd aan de zeer trouwe dienaar door zijn dankbare meester, die hem altijd zal gedenken'. Boven deze beide opschriften zijn in het Arabisch de woorden Allahu Akbar (God is groot) gegrift. Naast deze stenen archiefstukken is de enige andere historische bron een overlidensacte van de burgerlijke stand te Zwolle. Op 24 juli 1828 deed stadssecretaris Willem Tobias, de jongste broer van Joan Hendrik, samen met Lulolf Nieuwhout Schuurman, die bij de secretarie werkte, aangifte dat de circa 23 jarige Lepejou, bediende van de heer Joan Hendrik Tobias, oud ambtenaar in Nederlandsch - Indië, ongehuwd, geboren van Boegis een dag eerder in een huis in de Bloemendalstraat was overleden. Het was niet gepast een moslim op een christelijke begraafplaats ter aarde te bestellen. Daarom zal Tobias gekozen hebben voor een eenzaam graf aan de rand van zijn nieuwe bosaanleg op zijn buitenplaats.

Huibert Doyer (1829-1859)

In maart 1857 vertrekt Huibert Doyer (1829-1859), handelsagent van de firma Rijckevorsel uit Rotterdam, met zijn vierjarig dochtertje Petronella Betsy (1852-1906) en haar Afrikaanse verzorger per schip vanuit Elmina naar Nederland. Elmina gelegen aan de vroegere Goudkust, nu Ghana, was de eerste Europese nederzetting in West-Afrika. Het fort werd in 1482 door de Portugezen gebouwd. De Hollanders hebben vanaf het einde van de 16de eeuw geprobeerd om Elmina te veroveren. Dat lukte pas in 1637. Elmina ontwikkelde zich in de 17de en 18de eeuw tot het centrum van de goud- en slavenhandel van de West-Indische Compagnie. Als Huibert in augustus van dat jaar weer vertrekt naar Elmina laat hij zijn dochtertje achter bij zijn broer Assuerus Doyer (1825-1888). Zij wordt in het gezin van zijn broer opgenomen. Haar moeder, Betsy Welzing, overleed veertien dagen na haar geboorte. Zij was een *tapoyer*, een kind van een witte vader en een Afrikaanse moeder. Ook de

Afrikaanse jongen die zijn dochtertje verzorgde tijdens de reis naar Holland, wordt niet mee terug genomen naar Elmina. Hij was waarschijnlijk een tot slaafgemaakte van Huibert Doyer. De handel in slaven was in 1814 verboden, maar het houden van slaven niet. De tot slaafgemaakten waren bedoeld voor de illegale handel en voor de handelshuizen zelf waar ze als 'arbeiders' worden gebruikt. In Afrika was het niet verboden om slaven te houden en te kopen zolang de handelskantoren maar op het grondgebied van lokale Afrikaanse vorsten stonden, zo ook Huibert Doyer. De Rotterdamse zakenman Lodewijk Kerdijk die in 1857/1858 langs de kust van West Afrika reisde en een reisjournaal bijhield, vertelt hoe Doyer daar woonde. *'Het huis waar Doyer in woont is groot en van steen. Het onderste gedeelte doet dienst als pakhuis en een paar vertrekken voor de negers. De eerste verdieping is het eigenlijke woonhuis. Het vormt een vierkant met binnenplaats. Over de hele breedte van het huis aan de straatzijde bevindt zich een galerij. Doyer is een van de meest zindelijke mensen die ik ken. Hoe hij achter die negers zit, en ze laat poetsen tot zij groen en geel worden is de moeite waard te zien en hoort men hem steeds Naimashang (spreek uit Neemis-an) en Mhahshaung (spreek uit Mei-zang) roepen, zijn twee schoonmakende beschermengelen, om maar eeuwig te poetsen'*. Huibert Doyer is na het overlijden van Betsy Welzing voor de tweede keer een Afrikaans huwelijk aangegaan met Caroline Rühle. Uit dit huwelijk wordt een zoon Jacob geboren, die na de dood van zijn vader in 1859 naar Nederland wordt gestuurd en opgenomen in het gezin van Derk Doijer, een broer van Huibert. Huibert zelf komt om bij een tragisch ongeluk. In de branding voor de kust van Elmina slaat de boot waarin hij zit om. Hij sterft aan zijn verwondingen, dertig jaar oud.

Likeurstokerij Doyer & Van Deventer

Op de hoek Wolweverstraat en de Gasthuisstraat staat links een gebouw met in de gevel Doyer & Van Deventer likeurstokerij (ook weer familie van) met het jaartal van oprichting 1814 en het jaartal 1866 de nieuwbouw van de fabriek erop.

Bronnen

https://nl.wikipedia.org/wiki/Jacob_Pieter_van_Braam#mw-head

Otto van der Meij, *Braam, Jacob Pieter van*, in: *Biografisch Woordenboek van Nederland* URL:

<http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1780-1830/lemmata/data/Braam> [04/07/2018]

Kees Briët, *Het proces van Rijck van Prehn en Johannes Wilhelmus Winter. Een bijzondere zaak voor het Hooggerechtshof in Nederlands-Indië 1820* (2013)

Jan ten Hove, Joan Hendrik Tobias. Ambtenaar in Nederlands-Indië in *Overijsselaars buiten de landsgrenzen, Themanummer Overijsselse Historische bijdragen* 136, 2021.

Niek Joosse, Afrikaanse droom. *De handel van Henry P. Kerdijk en Lodewijk Pincoffs in Afrika(1857-18769)*, Master Thesis , Erasmus Universiteit, 2016.

Lodewijk Kerdijk, *Reisjournaal West-Afrika 1857/1858*, opnieuw uitgegeven door Interbook International.B.V. Schiedam 1978

Collectie Overijssel, familie archief Van Rees, toegang 1529, inv. 40.